

Florian Dorożala

Ograniczenia podziału gospodarstw rolnych

Palestra 7/11(71), 16-32

1963

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

powinna rozważyć również, jak to już zaznaczono wyżej, kwalifikacje aplikanta adwokackiego do objęcia funkcji radcy prawnego — zgodnie z wymaganiami uchwały nr 533.

Od uchwały załatwiającej wnioszek odmownie przysługuje w ciągu czternastu dni odwołanie do Naczelnej Rady Adwokackiej. Odpis uchwały wraz z innymi dokumentami, uzasadniającymi posiadanie przez aplikanta adwokackiego właściwych kwalifikacji do objęcia stanowiska, powinien być dołączony do wniosku składanego prezesowi okręgowej komisji arbitrażowej o wpis na listę radców prawnych.

Nie należy zapominać, że aplikant adwokacki, który na podstawie posiadanych kwalifikacji i uzyskanego zezwolenia rady wykonuje funkcje radcy prawnego, może je wykonywać bez żadnych zastrzeżeń ustawowych jedynie przez czas trwania aplikacji adwokackiej. Po wpisie bowiem na listę adwokatów, jeżeli pragnie wykonywać zawód adwokata w zespole lub indywidualnie, nie może już być, zgodnie z brzmieniem § 7 ust. 2 pkt 1 uchwały nr 533, radcą prawnym.

FLORIAN DOROŻAŁA

Ograniczenia podziału gospodarstw rolnych

Założenia nowej polityki rolnej w Polsce Ludowej zrealizowała ustawa z 13 lipca 1957 r. o obrocie nieruchomościami rolnymi.¹ Wspomniana ustawa zajmuje się obrotem nieruchomościami rolnymi, a zatem również gospodarstwami rolnymi, nie zawiera ona jednak przepisów mających na celu przeciwdziałanie rozdrabnianiu gospodarstw rolnych.

Ani prawo spadkowe, ani postępowanie spadkowe (częściowo zmienione powołaną wyżej ustawą), ani nawet uchwała Sądu Najwyższego z 27.2.1960 roku², zawierająca wytyczne wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w zakresie stosowania przepisów prawa spadkowego i postępowania spadkowego w sprawach o dział spadku obejmującego nieruchomość rolną, nie stanowiły hamulca w procesie podziału gospodarstw.

Zaledwie kilka lat obowiązywania wspomnianej ustawy wykazało konieczność wydania nowej ustawy, która by w sposób zdecydowany ustaliła zasady obrotu gospodarstwami rolnymi zgodnie z postulatami zmierzającymi do zahamowania procesu podziału gospodarstw rolnych.

Postulowane zmiany zostały wreszcie zrealizowane z chwilą wejścia w życie ustawy z 29 czerwca 1963 r. o ograniczeniu podziału gospodarstw rolnych.³

Ustawa ogranicza się do regulacji obrotu gospodarstwami rolnymi w drodze

¹ Dz. U. Nr 39, poz. 172.

² OSN z 1960 r. zesz. II, poz. 31.

³ Dz. U. Nr 28, poz. 168 (w dalszym ciągu krótko — „ustawa”; przepisy oznaczone będą tylko liczbą odpowiedniego artykułu).

działu spadku, zbycia części gospodarstwa, nabycia części w trybie zasiedzenia oraz zniesienia współwłasności gospodarstwa rolnego. Ustawa nowelizuje jednocześnie niektóre przepisy ustawy z dnia 13.7.1957 r., które obowiązują w dalszym ciągu również co do obrotu gospodarstwami rolnymi w częściach nie uregulowanych w sposób szczególny postanowieniami ustawy.

Ograniczone ramy niniejszego artykułu wyłączają możliwość przeprowadzenia dokładnej analizy całej ustawy. Zresztą byłaby ona w tej chwili przedwczesna, gdyż szereg problemów rozstrzygnąć musi niewątpliwie dopiero orzecznictwo sądowe.

W tych warunkach artykuł niniejszy ogranicza się do omówienia warunków podziału gospodarstwa w drodze zbycia jego części, nabycia w drodze zasiedzenia, zniesienia współwłasności gospodarstwa rolnego oraz do omówienia odrębnego prawa spadkowego gospodarstw rolnych.

Przed dokładniejszym omówieniem warunków podziału gospodarstw rolnych należy się zająć przede wszystkim normami obszarowymi gospodarstw rolnych oraz kwalifikacjami rolniczymi nabywcy, gdyż oba te zagadnienia są wspólne dla wszystkich wypadków obrotu gospodarstwami rolnymi przewidzianymi w ustawie.

I. Normy obszarowe

Przepisy ustawy z 13 lipca 1957 r. ustalają jedynie górną granicę norm obszarowych gospodarstw rolnych. Zgodnie więc z art. 4 ustawy z 13.7.1957 r. obszar gospodarstwa rolnego nabywanego przez osobę fizyczną łącznie z obszarami gruntów, które stanowią już wyłączną własność nabywcy lub jego udział we współwłasności, nie może przekraczać 15 ha bądź 20 ha użytków rolnych w razie nabycia gospodarstwa hodowlanego. Górna granica 15 lub 20 ha nie obowiązuje w razie nabycia gospodarstwa w drodze dziedziczenia albo nabycia od właściciela przez jego małżonka lub zstępnego, gdyż w tym wypadku maksymalna norma obszarowa wynosi 100 ha powierzchni ogólnej (użytki i nieużytki) bądź 50 ha użytków rolnych, a na terenie województwa poznańskiego, pomorskiego i śląskiego⁴ — 100 ha powierzchni ogólnej bez względu na wielkość użytków rolnych.

Ustawa z 1963 roku wprowadza normy obszarowe podstawowe i minimalne, według których ustala się dolną granicę obszaru gospodarstw rolnych. Gospodarstwo rolne nie może więc być dzielone — w drodze zbycia jego części, działu spadku, zniesienia współwłasności lub zasiedzenia części gospodarstwa rolnego — w zasadzie poniżej 8 ha użytków rolnych, tj. poniżej obowiązującej na terenie całego kraju podstawowej normy obszarowej.⁵ Każda wynikła z podziału część sama przez się bądź wraz z gruntami już należącymi do nabywcy musi odpowiadać co najmniej powierzchni 8 ha użytków rolnych.

PRZYKŁADY:

- a) gospodarstwo rolne o powierzchni 24 ha można podzielić na trzy części, z których każda będzie miała powierzchnię 8 ha;
- b) z gospodarstwa 9 ha można wydzielić 1 ha, jeśli nabywca jest właścicielem

⁴ Dz. U. z 1945 r. Nr 51, poz. 295 z późniejszymi zmianami dotyczącymi podziału administracyjnego Państwa.

⁵ Dz. U. z 1963 r. Nr 36, poz. 208 (dalej w skrócie: „rozp. wykonawcze”).

- gruntów o powierzchni co najmniej 7 ha; w ten sposób powstają znowu dwie części, każda o powierzchni 8 ha;
- c) z gospodarstwa 24 ha można wydzielić trzy części o powierzchni 10 ha, 8 ha i 6 ha. Nabywca części 6 ha musi być jednak właścicielem co najmniej 2 ha użytków rolnych. W tym stanie rzeczy powstaną samodzielne trzy części odpowiadające podstawowym normom obszarowym;
- d) z gospodarstwa o obszarze 8 ha można wydzielić 8 części wielkości 1 ha pod warunkiem, że znajdzie się 8 nabywców jako właściciele użytków rolnych wielkości co najmniej 7 ha; taką podział gospodarstwa rolnego jest dopuszczalny, gdyż w ten sposób powstanie znowu 8 części, każda o powierzchni 8 ha. Zbycie poszczególnych części powinno nastąpić jednocześnie, wskutek czego gospodarstwo rolne zbywcy uważa się za podlegające likwidacji. Wypadek taki może mieć miejsce wtedy, kiedy dotychczasowy właściciel stał się trwale niezdolny do pracy i nie może znaleźć nabywcy na całe gospodarstwo, natomiast są kandydaci spośród najbliższych sąsiadów, którzy jednak reflektują jedynie na nabycie części gruntów wielkości 1 ha.

Ustawa nie wymaga, aby grunty nabywcy, które podlegają wliczeniu do normy podstawowej, położone były obok gruntów nabywanych (na terenie tej samej gromady). Aby więc grunty własne nabywcy można było uwzględnić przy ustalaniu 8 ha podstawowej normy obszarowej, wystarcza, że wielkość ich powierzchni łącznie z częścią nabywaną będzie stanowić co najmniej 8 ha użytków rolnych. Nabywca musi być właścicielem gruntu, przy czym dokumentami stwierdzającymi prawo własności nieruchomości w rozumieniu art. 29 § 2 postępowania rzeczowego oraz art. 142 § 2 postępowania spadkowego są dokumenty, które z mocy przepisów prawa stwierdzają nabycie własności lub też stanowią dokument, z którego wynika, że nabycie miało miejsce; w szczególności do dokumentów tych należy zaliczyć odpisy z ksiąg wieczystych, odpowiednie orzeczenia sądowe lub administracyjne, odpisy umów notarialnych o przeniesieniu własności oraz wyciągi z tabel likwidacyjnych (zob. OSN z 1958 r., zesz. IV, poz. 91).

Jak już wspomniano, utworzone przez podział części bądź same, bądź też wraz z gruntami stanowiącymi własność nabywcy powinny odpowiadać normom obszarowym. Z kategorycznego sformułowania przepisu art. 2 ust. 1 wynika, że całość gospodarczą mają stanowić grunty własne nabywcy i grunty nabywane.

Nie może być nabywcą części gospodarstwa rolnego poniżej 8 ha współwłaściciel innego gospodarstwa rolnego (współwłasność w częściach ułamkowych), albowiem do chwili zniesienia współwłasności nie można przesądzić, czy otrzyma on swoją część w naturze przy zastosowaniu przepisów ustawy. Zastrzeżenie powyższe nie dotyczy współwłasności łącznej.

Udział nabywcy we współwłasności — zgodnie z art. 4 ustawy z 13.7.1957 r. o obrocie nieruchomościami rolnymi — podlega zaliczeniu przy ustalaniu górnej granicy obszarowej gospodarstwa rolnego. Wydaje się rzeczą konieczną przyjęcie jednolitego kryterium do ustalenia dolnej i górnej granicy gospodarstwa rolnego i dlatego przepis art. 4 wspomnianej ustawy powinien m. zd. ulec zmianie przez skreślenie słów: „lub jego udział we współwłasności”.

Ustawa z 13.7.1957 r. obowiązywała tylko w stosunku do nieruchomości rolnych położonych na terenie gromad i dlatego nie dawała podstaw do zaliczenia do norm obszarowych gruntów położonych w miastach i osiedlach. Natomiast ustawa z 1963 roku dotyczy gospodarstw położonych również w miastach i osiedlach, w wyniku

czego użytki rolne nabywcy położone w miastach i osiedlach należy obecnie zaliczyć do jego łącznej normy obszarowej.

Podstawowa norma obszarowa gospodarstwa rolnego (8 ha) może być obniżona w razie zbycia części gospodarstwa, zasiedlenia lub też zniesienia współwłasności. Utrzymanie norm podstawowych 8 ha konieczne jest jedynie w razie podziału gospodarstwa w wyniku działu spadku, chyba że powierzchnia dzielonego gospodarstwa nie przekracza 0,5 ha użytków rolnych.⁶

Podział gospodarstwa rolnego poniżej podstawowych norm obszarowych jest dopuszczalny wtedy, kiedy nabywca części gruntów jest już właścicielem gospodarstwa rolnego odpowiadającego minimalnej normie obszarowej, która na terenie całego kraju kształtuje się w granicach od 2 do 5 ha użytków rolnych⁷; ponadto nabywana część gruntów rolnych musi wejść w skład gospodarstwa rolnego stanowiącego już własność nabywcy. W niniejszym wypadku grunty zbywane i nabywane muszą znajdować się w granicach jednej gromady. Ustawa zezwala tu nie tylko na tworzenie gospodarstw poniżej podstawowej normy obszarowej, ale nadto akceptuje powstanie gospodarstw o powierzchni poniżej 8 ha użytków rolnych.

PRZYKŁADY:

- a) z gospodarstwa 10 ha wydzielona została część wielkości 2 ha; nabywca jest właścicielem 5 ha użytków rolnych (Poznańskie). W wyniku podziału powstaną dwie samodzielne części wielkości 8 ha i 7 ha użytków rolnych;
- b) z gospodarstwa 4 ha wydzielono 2 ha; nabywca jest właścicielem 5 ha użytków rolnych. W wyniku podziału powstają dwie części samodzielne o powierzchni 2 ha i 7 ha użytków rolnych;
- c) z gospodarstwa 7 ha wydzielono 5 ha; nabywca jest właścicielem 5 ha. W wyniku podziału powstają dwie części o powierzchni 2 ha i 10 ha użytków rolnych;
- d) z gospodarstwa 6 ha wydzielono dwie części po 3 ha; nabywcy są właścicielami po 5 ha użytków rolnych. Powstają trzy części po 8 ha, a dotychczasowe gospodarstwo ulega likwidacji (zbycie następuje jednocześnie).⁸

Gospodarstwo rolne o obszarze do 0,5 ha użytków rolnych może być dzielone, chociażby nabywca jego części nie był właścicielem gospodarstwa rolnego o powierzchni od 2 do 5 ha użytków rolnych lub chociażby należące do niego gospodarstwo było mniejsze od minimalnych norm obszarowych.

Jak już wspomniano, likwidacja gospodarstwa rolnego następuje w wyniku jednoczesnego zbycia wszystkich gruntów wchodzących w skład gospodarstwa rolnego, przy czym likwidacja ma miejsce również wówczas, gdy właściciel zbył wszystkie grunty z wyjątkiem gruntów pod budynkami i działki przyzagrodowej o łącznym obszarze nie przekraczającym 0,2 ha.

Podstawowa norma obszarowa jest niższa od 8 ha użytków rolnych, a mianowicie wynosi 2 ha użytków rolnych w razie zbycia części gospodarstwa rolnego objętego przepisami ustawy z dnia 20 marca 1950 r.⁹

W razie nabycia gruntów przez współmałżonka bierze się pod uwagę łączny

⁶ Paragraf 3 rozp. wykonawczego.

⁷ Paragraf 2 ust. 1 pkt 1 rozp. wykonawczego.

⁸ Paragraf 4 rozp. wykonawczego.

⁹ Dz. Ustaw Nr 9, poz. 87.

obszar gruntów należących do obu małżonków lub stanowiących ich udział we współwłasności.¹⁰ Dotychczasowa praktyka, oparta jedynie na piśmie okólnym nr 22 Min. Rolnictwa, doczekała się regulacji ustawowej.¹¹

Przy okazji omawiania norm obszarowych gospodarstwa rolnego nie można nie podkreślić, że według ustawy za jedno gospodarstwo rolne uważa się również takie gospodarstwo, w skład którego wchodzi grunty stanowiące odrębną własność każdego z małżonków.¹²

Jak już zaznaczono wyżej, podstawowe normy obszarowe obowiązują niezależnie od miejsca położenia gospodarstwa — z wyjątkiem wydzielonych części na rzecz Skarbu Państwa oraz wydzielonych gruntów, wchodzących w skład gospodarstw rolnych, które wyznaczone zostały na cele budowlane bądź na podstawie przepisów o terenach budowlanych na obszarze wsi, bądź też w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.¹³ Podstawowe normy obszarowe nie obowiązują też w razie zbycia całego gospodarstwa bądź części ułamkowej, albowiem w tych wypadkach ustawa nie znajduje w ogóle zastosowania. Wreszcie normy podstawowe nie mają zastosowania, jeżeli otwarcie spadku nastąpiło przed dniem wejścia w życie ustawy i kilku spadkobierców użytkuje osobiście wydzielone części gospodarstwa, a podział tego gospodarstwa między uprawnionych spadkobierców z zachowaniem dziś obowiązujących norm jest niemożliwy (art. 24 pkt 7).

II. Kwalifikacje rolnicze nabywcy

Ustawa wprowadza zasadniczą zmianę, nowelizując art. 2 ust. 2 ustawy z 13 lipca 1957 r. Obecnie każdy nabywca gospodarstwa rolnego lub jego części wydzielonej lub części ułamkowej musi się legitymować zaświadczeniem stwierdzającym posiadanie kwalifikacji praktycznych lub teoretycznych do prowadzenia gospodarstwa rolnego.

Tryb nabycia własności gospodarstwa lub jego części nie zwalnia od wykazania posiadania kwalifikacji rolniczych. W myśl postanowień ustawy kwalifikacjami rolnika musi wykazać się również współmałżonek nabywający gospodarstwo rolne w całości bądź część wydzieloną lub część ułamkową od drugiego współmałżonka, jak również zstępni w razie dziedziczenia gospodarstwa.

Również spadkobierca testamentowy musi się wykazać kwalifikacjami rolniczymi w dacie otwarcia spadku.

Nabywca gospodarstwa musi się wylegitymować zaświadczeniem prezydium rady narodowej miejsca jego zamieszkania, przy czym z zaświadczenia tego powinno wynikać, że posiada on kwalifikacje praktyczne lub teoretyczne do prowadzenia gospodarstwa rolnego.

Posiadanie kwalifikacji stanowi warunek prawny, który nie może być warunkiem w rozumieniu art. 77 p.o.p.c., i d' tego nabywca musi posiadać ten przymiot już w dacie sporządzenia umowy zbycia gospodarstwa.¹⁴

Cała dotychczasowa problematyka związana z wykazaniem kwalifikacji rolnika

¹⁰ Art. 28 pkt 5.

¹¹ Pismo okólnie nr 22 Min. Roln. z 28.1958 r. (nr UR. U 1/69/56)

¹² Art. 2 ust. 4.

¹³ Art. 2 ust. 5.

¹⁴ A. Wolter: Prawo cywilne — część ogólna, Warszawa 1955, str. 293; S. Szer: Prawo cywilne — część ogólna, Warszawa 1955, str. 210.

jest w dalszym ciągu aktualna, dlatego też odpada potrzeba bliższego omówienia tego warunku po stronie nabywcy.

Wyjątek od zasady wykazania przez nabywcę kwalifikacji rolnika ma miejsce w razie nabycia działki budowlanej określonej w przepisach o terenach budowlanych na terenie wsi, jeżeli nabywca nie posiada takiej samej działki w tej samej miejscowości.¹⁵ Ta sama zasada obowiązuje w razie sprzedaży nieruchomości rolnej w trybie ustawy z dnia 12 marca 1958 r. o sprzedaży państwowych nieruchomości rolnych oraz uporządkowaniu niektórych spraw związanych z przeprowadzeniem reformy rolnej i osadnictwa¹⁶ (umowy zawierane są z Bankiem Rolnym). Dotychczasowa górna granica działki budowlanej na wsi, tj. 5 000 m², nie obowiązuje. Wielkość działki budowlanej określają przepisy o budownictwie na terenach wsi.

III. Zbycie części gospodarstwa rolnego

Z chwilą wejścia w życie ustawy, tj. począwszy od 5 lipca 1963 r., podział gospodarstwa rolnego w drodze zbycia jego części lub nabycia przez zasiedzenie¹⁷ może być dokonany tylko z zachowaniem przepisów ustawy.

W myśl art. 4 umowa zbycia części gospodarstwa rolnego nie może być zawarta bez uzyskania decyzji organu do spraw rolnych właściwej rady narodowej stwierdzającej, że projekt podziału odpowiada przepisom ustawy.¹⁸ Decyzja organu rolnego nie podlega kontroli przez inne organa (PBN, sąd). W tych warunkach zbywca powinien przedstawić w Państwowym Biurze Notarialnym zaświadczenie organu do spraw rolnych stwierdzające zgodność projektu z obowiązującymi przepisami, a nadto — w razie sprzedaży lub darowizny — zaświadczenie właściwego organu finansowego (miejsca zamieszkania zbywcy i miejsca położenia gospodarstwa, jeśli gospodarstwo nie jest położone w miejscu jego zamieszkania) o niezaleganiu przez zbywcę w zapłacie podatków lub innych egzekwowanych przez ten organ należności, do których stosuje się przepisy o zobowiązaniach podatkowych¹⁹, oraz zaświadczenie powiatowego punktu skupu o niezaleganiu w przymusowej dostawie płodów rolnych.

Przedstawienie zatwierdzonych planów podziału gospodarstwa, sporządzonych przed datą wejścia w życie ustawy, nie jest wystarczające do przeprowadzenia podziału. Zbywca musi legitymować się aktualnym zaświadczeniem wydanym zgodnie z art. 4, w wyniku czego plany sporządzone przed datą wejścia w życie ustawy powinny być ponownie zatwierdzone oraz zawierać klauzulę, że projekt podziału odpowiada przepisom ustawy. Sporządzenie umowy zbycia — w razie zbycia gruntów wchodzących w skład gospodarstwa rolnego, które wyznaczone zostały na cele budowlane — uzależnione jest od przedstawienia odpowiedniego zaświadczenia lub potwierdzenia powyższej okoliczności na samym projekcie planu podziału. Ustawa nie wspomina, jaka władza powołana jest do wydania takiego zaświadczenia, wydaje się jednak, że kompetentny tu jest wydział budownictwa i architektury właściwej rady narodowej.

¹⁵ Art. 26 ust. 1 pkt 1.

¹⁶ Art. 26 ust. 4 pkt 2.

¹⁷ Art. 3.

¹⁸ Art. 4.

¹⁹ Dz. U. z 1958 r. Nr 77, poz. 348 (art. 5).

Plany projektów sporządzone przed datą wejścia w życie ustawy, potwierdzone w trybie przewidzianym w ustawie z dnia 31 stycznia 1961²⁰ o terenach budowlanych na terenach wsi, nie wymagają uzupełnienia i mogą stanowić podstawę do sporządzenia umowy zbycia.

IV. Zasiedzenie

Sposób unormowania nabycia w drodze zasiedzenia własności fizycznej części gospodarstwa rolnego, które w okresie wymaganym do zasiedzenia było przedmiotem współwłasności kilku współwłaścicieli w częściach idealnych²¹, nie wymaga bliższego uzasadnienia. Zakaz nabywania własności gruntów przez zasiedzenie nie dotyczy nabycia w drodze zasiedzenia własności części idealnej, gdyż w tym wypadku zasiedzenie nie prowadzi do podziału gospodarstwa.

Do zasiedzenia należy stosować zasady omówione wyżej w pkt III a dotyczące zbycia części gospodarstwa rolnego. W szczególności podział gospodarstwa w tym trybie musi być zgodny z obowiązującymi normami obszarowymi, a nabywca powinien się legitymować zaświadczeniem stwierdzającym jego kwalifikacje rolnika.

Podział gospodarstwa w drodze zasiedzenia bez zachowania obowiązujących norm obszarowych jest dopuszczalny, jeżeli bieg terminu zasiedzenia kończy się w ciągu 2 lat, począwszy od 5 lipca 1963 r. (art. 25).

V. Zniesienie współwłasności gospodarstwa rolnego, wynikłej z innych przyczyn niż dziedziczenia

Zniesienie współwłasności gospodarstwa rolnego, wynikłej z innych przyczyn niż dziedziczenie, przeprowadza się w zasadzie według przepisów prawa rzeczowego i postępowania niespornego z zakresu prawa rzeczowego. Dopuszczalny jest zatem podział fizyczny gospodarstwa rolnego, z tym tylko zastrzeżeniem, żeby powstałe części odpowiadały normom obszarowym, o których była już mowa wyżej.

Gdyby podział gospodarstwa był niezgodny z obowiązującymi normami obszarowymi, gospodarstwo rolne otrzymuje ten ze współwłaścicieli, który w nim pracuje nieprzerwanie co najmniej od roku. Jeżeli jest kilku takich współwłaścicieli, gospodarstwo rolne otrzymuje ten, na którego wyrażą zgodę wszyscy współwłaściciele, przy czym w razie sporu wyboru dokona sąd, mając na uwadze kwalifikacje poszczególnych współwłaścicieli.

Współwłaścicielom, którym nie przyznano na własność części wydzielonej, a którzy w chwili zniesienia współwłasności albo pracowali w jakimkolwiek gospodarstwie rolnym (na rachunek własny lub w ramach stosunku umownego), albo są osobami trwale do pracy niezdolnymi, albo też są małoletnimi lub uczniami pobierającymi naukę zawodu lub uczęszczającymi do szkół średnich bądź studentami szkół wyższych — przyznaje się spłaty na poczet należnego im udziału. Ograniczenie obowiązku spłat (praca w gospodarstwie rolnym, rencista itd.) nie dotyczy

²⁰ Dz. U. Nr 5, poz. 30.

²¹ OSN z 1956 r., zesz. III, poz. 88.

zniesienia współwłasności gospodarstwa rolnego stanowiącego dorobek małżonków.

Jeżeli żaden ze współwłaścicieli nie pracuje we wspólnym gospodarstwie rolnym, w braku umowy pomiędzy współwłaścicielami zniesienie współwłasności następuje na wniosek któregośkolwiek ze współwłaścicieli lub właściwego do spraw rolnych organu prezydium rady narodowej w drodze sprzedaży gospodarstwa stosownie do przepisów o postępowaniu niespornym z zakresu prawa rzeczowego. W tym wypadku Skarbowi Państwa przysługuje prawo pierwokupu, ustawa jednak nie podaje bliżej, w jakich warunkach następuje realizacja prawa pierwokupu.

Jeżeli współwłaścicielem gospodarstwa jest Państwo, to obok pozostałych współwłaścicieli udział wydzielony na rzecz Państwa nie musi odpowiadać obowiązującym normom obszarowym.

Podobnie jak przy zniesieniu spadku, również przy zniesieniu współwłasności szacunek nieruchomości przeprowadza się według przepisów obowiązujących przy sprzedaży państwowych nieruchomości rolnych.²²

VI. Szacunek nieruchomości wchodzących w skład gospodarstwa rolnego

Szacunek nieruchomości wchodzących w skład gospodarstwa rolnego przeprowadza się według zasad określonych w zarządzeniu Ministra Rolnictwa z dnia 24.9.1962 r. w sprawie ceny, warunków i trybu sprzedaży państwowych nieruchomości rolnych.

Szacunek według tych samych zasad przeprowadza się w celu określenia wartości udziałów spadkobierców gospodarstwa rolnego, jak również w wypadku zniesienia współwłasności gospodarstwa rolnego, powstałej w wyniku działu spadku.

VII. Odrębne prawo spadkowe gospodarstw rolnych

Ustawa wprowadza zmiany w prawie spadkowym zarówno materialnym, jak i formalnym w wypadku, kiedy przedmiotem spadkobrania jest gospodarstwo rolne.

Ustawa zachowuje zasady dziedziczenia, porządek dziedziczenia ustawowego, dziedziczenie ustawowe i testamentowe, ale ogranicza prawo spadkowe spadkobierców uprawnionych do dziedziczenia gospodarstw rolnych, uzależniając te prawa od wykazania warunków, o których mowa w art. 5. Nie wystarczy więc wylegitymowanie się przymiotem spadkobiercy ustawowego czy też testamentowego; trzeba ponadto, aby spadkobierca odpowiadał warunkom, o jakich mowa w art. 5, w chwili otwarcia spadku.

a) Dziedziczenie

Gospodarstwo rolne należące do spadku według postanowień ustawy mogą dziedziczyć tylko tacy spadkobiercy, którzy:

- 1) bądź pracowali — bezpośrednio przed otwarciem spadku — w tym gospodarstwie nieprzerwanie przynajmniej przez jeden rok. Pracę taką uważa się za nieprzerwaną, jeżeli spadkobierca zamieszkiwał w tym gospodarstwie oraz wy-

²² Monitor Polski z 1962 r. Nr 72, poz. 335.

- konywał w nim stałe niezbędne prace i nie był zatrudniony gdziekolwiek na podstawie umowy o pracę lub mianowania. Nie zalicza się jednak do przerwy w pracy w spadkowym gospodarstwie wypadków wymienionych w przepisach rozporządzenia wykonawczego²³;
- 2) bądź prowadzą w chwili otwarcia spadku inne indywidualne gospodarstwo rolne albo pracują w gospodarstwie rolnym współmałżonka lub jego rodziców;
  - 3) bądź są — w chwili otwarcia spadku — małoletnimi albo uczniami pobierającymi naukę zawodu lub uczęszczającymi do szkół średnich albo studentami szkół wyższych;
  - 4) bądź są — w chwili otwarcia spadku — trwale niezdolni do pracy, tzn. są inwalidami I lub II grupy w rozumieniu przepisów o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin.
  - 5) W braku spadkobierców wymienionych pod pkt 1 i 2 gospodarstwo rolne dziedziczy — obok spadkobierców wyliczonych pod pkt 3 i 4 — również taki spadkobierca, który ma dostateczne kwalifikacje do prowadzenia gospodarstwa rolnego, a nadto złoży oświadczenie w Państwowym Biurze Notarialnym albo w sądzie spadku o gotowości prowadzenia gospodarstwa rolnego.

Ustawa nie podaje, w jakiej formie powinno być złożone to oświadczenie. Wydaje się konieczne, aby złożenie tego oświadczenia nastąpiło co najmniej w formie protokołu. Ustawa również nie wyjaśnia, na czym polega owa gotowość prowadzenia gospodarstwa rolnego, a w szczególności, czy oświadczający musi je osobiście prowadzić, czy też może gospodarstwo oddać w dzierżawę albo w inny sposób je użytkować.

Okoliczność, że po otwarciu spadku oświadczający objął gospodarstwo w posiadanie (przy założeniu, że ma on kwalifikacje do prowadzenia gospodarstwa rolnego) nie zwalnia go od złożenia wymienionego wyżej oświadczenia, przy czym wystarczy w tym wypadku zadeklarować gotowość dalszego prowadzenia gospodarstwa. Na szczególne podkreślenie zasługuje zachowanie 6-miesięcznego terminu do złożenia omawianego oświadczenia, licząc od dnia otwarcia spadku.

- 6) W braku spadkobierców uprawnionych do dziedziczenia gospodarstwa rolnego a wymienionych pod pkt 1—5, gospodarstwo to przypada Państwu jako spadkobiercy ustawowemu. Państwo uważa się za spadkobiercę ustawowego także wtedy, gdy do dziedziczenia uprawnione są wyłącznie osoby wymienione pod pkt 4, tzn. inwalidzi I i II kategorii.

W razie dziedziczenia Skarbu Państwa wtedy, gdy do dziedziczenia uprawnieni są wyłącznie spadkobiercy niezdolni do pracy, dokonuje ono na rzecz tych osób spłat odpowiadających wartości ich udziału w gospodarstwie spadkowym po odliczeniu długów obciążających to gospodarstwo.

Zasady wyżej przedstawione dotyczą zarówno spadkobierców ustawowych, jak i testamentowych.

Ustawa nie zakazuje sporządzania testamentów, zastrzegając jedynie, że rozporządzenia testamentowe sprzeczne z przepisami ustawy są nieważne. Sprzeczność z przepisami ustawy należy stwierdzić dopiero w chwili otwarcia spadku. Dlatego też można uznać za spadkobiercę testamentowego gospodarstwa rolnego spadkobiercę nierolnika w dacie sporządzenia testamentu, jeśli tylko powołany do

²³ Paragraf 5 ust. 2 rozp. wykonawczego.

spadku będzie mieć kwalifikacje teoretyczne czy praktyczne do prowadzenia gospodarstwa rolnego w dacie otwarcia spadku.

Podobnie kształtuje się sytuacja w stosunku do roszczenia o zachówek, zrzczenia się praw do spadku oraz odrzucenia spadku.

Tak więc roszczenie o zachówek przysługuje spadkobiercy koniecznemu tylko wtedy, gdy w dacie otwarcia spadku można go uznać za spadkobiercę ustawowego gospodarstwa rolnego.

Również zrzczenie się praw do spadku po spadkobiercy ustawowym czy testamentowym w części dotyczącej gospodarstwa rolnego będzie skuteczne pod warunkiem, że zrzekający się w dacie otwarcia spadku będzie posiadać kwalifikacje spadkobiercy gospodarstwa rolnego, a ponadto osoba, na rzecz której dokonano zrzczenia się spadku, wykaże się w tym terminie legitymacją rolnika: praktyka lub teoretyka. W razie odrzucenia spadku przez spadkobiercę ustawowego, transmisja może mieć miejsce pod warunkiem, że ustawowi spadkobiercy odrzucającego spadek należą do kategorii spadkobierców, o których mowa w art. 5.

Także w razie wyłączenia testamentem negatywnym jednego ze spadkobierców ustawowych gospodarstwa rolnego spadkobierca wyłączonego przejmie jego udział jedynie pod warunkiem wykazania przesłanek wymienionych w art. 5.

Nieco inaczej kształtuje się sytuacja w razie dokonania zapisu testamentowego. Zgodnie z art. 113 prawa spadkowego zapisobierca nie nabywa nigdy zapisanego prawa bezpośrednio i nie jest bezpośrednim następcą prawnym spadkodawcy. Wykonanie zapisu następuje w drodze czynności prawnej, która dochodzi do skutku pomiędzy spadkobiercą a zapisobiercą. W tych warunkach wystarczy, że zapisobierca wykaże posiadanie kwalifikacji rolnika w dacie realizacji zapisu. Oczywiście realizacja zapisu musi mieć na uwadze przepis art. 2 ust. 1 o podziale gospodarstw.

b) Dział spadku

Każdy spadkobierca może żądać działu spadku.²⁴ Zasada powyższa nie została naruszona postanowieniami ustawy; jedynie ograniczony został krąg spadkobierców, którzy w wyniku działu spadku uprawnieni są do otrzymania gospodarstwa rolnego lub jego części.

Do otrzymania gospodarstwa rolnego lub jego części w wyniku działu spadku uprawnieni są wyłącznie spadkobiercy wymienieni w art. 5 z wyjątkiem spadkobierców trwale niezdolnych do pracy, przy czym obszar wydzielonej części (sam albo wraz z gruntami już należącymi do spadkobiercy w razie przydzielenia części gospodarstwa) nie może mieć mniej niż 8 ha użytków rolnych.

Ustawa przewiduje powoływanie spadkobierców — w razie dokonywania działu — w następującej kolejności:

- 1) spadkobiercy, którzy bezpośrednio przed otwarciem spadku pracowali w tym gospodarstwie nieprzerwanie przynajmniej przez jeden rok,
- 2) spadkobiercy, którzy prowadzą w chwili otwarcia spadku inne indywidualne gospodarstwo rolne albo pracują w gospodarstwie rolnym współmałżonka lub jego rodziców,
- 3) spadkobiercy, którzy mają dostateczne kwalifikacje do prowadzenia gospodarstwa rolnego i we właściwym czasie oświadczyli gotowość prowadzenia gospodarstwa rolnego należącego do spadku,

²⁴ Art. 60 § 1 prawa spadkowego.

- 4) spadkobiercy, którzy w chwili otwarcia spadku byli małoletnimi lub uczniami pobierającymi naukę zawodu lub uczęszczającymi do szkół średnich, albo studentami szkół wyższych.

Ustawowa kolejność może ulec zmianie za zgodą spadkobierców, których praca do udziału w naturze przez zmianę kolejności byłyby naruszone. Możliwość jednak otrzymania gospodarstwa bez zachowania kolejności nie dotyczy spadkobierców wymienionych pod pkt 4.

Uprawnionymi do otrzymania całości lub części gospodarstwa rolnego są przede wszystkim spadkobiercy wymienieni w pierwszej kolejności. Spadkobiercy wymienieni pod pkt 2—4 mogą otrzymać gospodarstwo lub jego część w naturze, gdy jest na to zgoda spadkobierców, gdy spadkobiercy z grupy pierwszej nie wyrażą gotowości objęcia gospodarstwa w naturze albo gdy po zaspokojeniu spadkobierców z pierwszej kolejności zostanie jeszcze nadwyżka, którą zgodnie z obowiązującymi normami obszarowymi można wydzielić.

Wyłączenie spadkobierców uprawnionych do dziedziczenia gospodarstwa rolnego w postępowaniu działowym uprawnia ich jednak do otrzymania spłaty, która powinna odpowiadać wartości ich udziału spadkowego, jeśli chodzi o spadkobierców wymienionych pod pkt 1 oraz spadkobierców inwalidów, jak również o spadkobierców wymienionych pod pkt 2 (ale w tym ostatnim wypadku spłaty mogą być odpowiednio obniżone w warunkach określonych bliżej w art. 9 ust. 2).

Spłaty udziału spadkowego należne małoletnim albo uczniom pobierającym naukę zawodu lub uczęszczającym do szkół średnich albo studentom szkół wyższych ustala się w granicach wartości ich udziału spadkowego z uwzględnieniem wieku spadkobierców oraz potrzeb związanych z pobieraniem nauki. Ta grupa spadkobierców otrzymuje spłaty w ratach miesięcznych w wysokości do 450 zł, gdy chodzi o małoletnich albo uczniów pobierających naukę zawodu lub uczęszczających do szkół średnich, oraz w wysokości do 550 zł (miesięcznie), gdy chodzi o studentów szkół wyższych. Uczniowie i studenci, którzy pobierają naukę w szkołach dla pracujących lub odbywają studia dla pracujących, tracą prawo do spłat spadkowych po osiągnięciu pełnoletności. Pozostaje tu otwarta sprawa wymagalności spłat, a mianowicie, czy spłaty należą się od daty zgłoszenia żądania spłat, czy też od daty wszczęcia postępowania działowego.

Natomiast spadkobierców wymienionych pod pkt 3, tj. tych, którzy mają dostateczne kwalifikacje do prowadzenia gospodarstwa rolnego i we właściwym czasie oświadczyli gotowość prowadzenia gospodarstwa rolnego należącego do spadku, jeżeli w wyniku postępowania działowego nie otrzymali gospodarstwa rolnego ani jego części, uważa się — w stosunku do części spadku stanowiącej gospodarstwo rolne — tak, jak by spadkobiercami nie byli. Spadkobierców tych, jeśli chodzi o gospodarstwo rolne, należy uważać za spadkobierców warunkowych; co do reszty spadku ta grupa spadkobierców dziedziczy według prawa spadkowego. Spadkobiercom tym nie przysługują żadne spłaty z tytułu wyłączenia ich od udziału w gospodarstwie spadkowym. Ustawa wyłącza stosowanie art. 17 § 2 i art. 19 § 2 prawa spadkowego w stosunku do gospodarstwa rolnego, albowiem spadkobiercę, o którym mowa, uważa się tak, jak by spadkobiercą nie był, a nie, jak by w chwili otwarcia spadku nie żył.

Ustawowa regulacja kolejności spadkobierców uprawnionych do otrzymania gospodarstwa rolnego lub jego części w wyniku działu spadku stanowi odchylenie od zasady przewidzianej w art. 162 § 2 postępowania spadkowego. Zasada ta ma jednak zastosowanie, gdy chodzi o przydział gospodarstwa w obrębie danej grupy.

Wierzytelności z tytułu spłat spadkowych należnych od spadkobierców, którzy w wyniku działu otrzymali gospodarstwo rolne lub jego część, zabezpiecza się na żądanie uprawnionego spadkobiercy przez ustanowienie hipoteki na nieruchomości wchodzącej w skład gospodarstwa rolnego. W braku księgi wieczystej wystarczy złożenie dokumentów do zbioru dokumentów.²⁵

Zasady i tryb udzielania pomocy kredytowej dla spadkobierców gospodarstw rolnych (z przeznaczeniem między innymi na pokrycie spłat) zawiera uchwała nr 251 Rady Ministrów z dnia 19 lipca 1963 r. (Mon. Pol. Nr 58, poz. 299).

Ustawa zniósła jednocześnie ustawę z dnia 18 czerwca 1959 r. o zawieszeniu niektórych spłat spadkowych, regulując obecnie spłatę w sposób odmienny. Spadkobiercy uprawnieni do dziedziczenia gospodarstwa rolnego (z wyjątkiem spadkobierców wymienionych w art. 5 ust. 3), jeżeli przy działu spadku nie otrzymali gospodarstwa rolnego lub jego części, a do tego czasu zamieszkiwali w tym gospodarstwie, zachowują uprawnienia do dalszego zamieszkania na warunkach służebności mieszkania przez okres nie dłuższy niż 5 lat, przy czym dla małoletnich okres lat 5 zaczyna biec od dojścia przez nich do pełnoletności.

Te same uprawnienia przysługują wszystkim spadkobiercom powołanym do dziedziczenia gospodarstwa rolnego, którzy w chwili działu spadku zamieszkaali w gospodarstwie spadkowym. Ograniczenie okresu trwania służebności mieszkania nie dotyczy spadkobierców trwale niezdolnych do pracy.

Celem przeprowadzenia działu spadku, a w następstwie ustalenia wysokości spłat, konieczne jest dokonanie szacunku wartości gospodarstwa. Szacunek ten przeprowadza się według przepisów obowiązujących przy sprzedaży państwowych gospodarstw rolnych.

Wszystkie przedstawione wyżej zasady dotyczące działu spadku stosuje się także do zniesienia współwłasności gospodarstwa rolnego powstałej w wyniku działu spadku.

c) Odpowiedzialność za długi spadkowe

Odpowiedzialność za długi spadkowe podlega w zasadzie regulacji przewidzianej w prawie spadkowym.²⁶ Jedynie w stosunku do spadkobierców małoletnich albo uczniów pobierających naukę zawodu lub uczęszczających do szkół średnich albo studentów szkół wyższych ustawa wprowadza pewne zmiany. Mianowicie ta grupa spadkobierców odpowiada za długi spadkowe w takiej części, jaką przedstawia wartość spadku nie wchodzącego w skład gospodarstwa rolnego w stosunku do wartości całego spadku, przy czym odpowiedzialność za dług spadkowy w części, od której grupa ta jest zwolniona, przechodzi na spadkobierców otrzymujących w wyniku działu spadku gospodarstwo rolne. Jeżeli w drodze działu powstaje współwłasność gospodarstwa rolnego, to odpowiedzialność za długi rozkłada się proporcjonalnie do wartości otrzymanych przez nich części gospodarstwa.

PRZYKŁAD:

Masa spadkowa przedstawia wartość 160 000 zł, z czego na gospodarstwo rolne przypada 120 000 zł, a 40 000 zł stanowi wartość samochodu. Dług spadkowy wynosi 24 000 zł. Spadkodawca pozostawił 4 spadkobierców A, B, C i D, którzy dziedziczą w równych częściach. Zgodnie zatem z przepisami prawa spadkowego każdy z nich

²⁵ Art. 13.

²⁶ Art. 51 prawa spadkowego.

powinien odpowiadać do wysokości 6 000 zł za dług spadkowy. Jeden ze spadkobierców, małoletni C, odpowiada za dług spadkowy w części, jaką przedstawia wartość spadku nie wchodzącego w skład gospodarstwa (40 000 zł) w stosunku do wartości całego spadku (160 000 zł), tj. w 1/4 części, czyli do kwoty 1 500 zł (1/4 część kwoty 6 000).

Gospodarstwo rolne objęli spadkobiercy A i B po połowie. Odpowiadają oni za długi spadku w części, w jakiej nie odpowiada małoletni C, tj. za kwotę 6 000 zł — 1 500 zł = 4 500 zł, a więc w wysokości po 2 250 zł — proporcjonalnie do wartości otrzymanych przez nich części gospodarstwa.

W ostatecznym wyniku spadkobiercy A, B, C, D odpowiadają za dług spadkowy w wysokości 24 000 zł w sposób następujący: A — 8 250 zł, B — 8 250 zł, C — 1 500 zł, D — 6 000 zł; razem — 24 000 zł.

Jeżeli do spadku należy jeszcze inny majątek poza gospodarstwem rolnym (tak jak w powyższym przykładzie), to udziały spadkobierców w gospodarstwie rolnym zalicza się na poczet ich udziałów w całym spadku. Odpowiedzialność za długi spadkowe ustalona zatem zostaje nie na podstawie udziału wymienionego w postanowieniu o stwierdzenie praw do spadku, lecz w wyniku postanowienia działowego po zaliczeniu na poczet udziału w całym spadku udziału spadkobiercy w gospodarstwie rolnym.

Ustawa zezwala, aby spadkobierca uprawniony do spłaty z tytułu udziału w gospodarstwie rolnym otrzymał zamiast tych spłat lub ich części odpowiednio większą część pozostałego majątku spadkowego.

d) Postępowanie spadkowe

Ustawa wprowadza również zmiany w postępowaniu spadkowym. W szczególności w postanowieniu stwierdzającym prawa do spadku — poza wymienieniem udziałów spadkobierców należnych im w majątku osobistym i dorobkowym spadkodawcy — należy wymienić ponadto udziały wszystkich spadkobierców uprawnionych do dziedziczenia gospodarstwa rolnego.²⁷ W razie pominięcia w postanowieniu stwierdzającym prawa do spadku udziałów spadkobierców w gospodarstwie rolnym, postanowienie to należy uzupełnić, nawiązując do wydanego już orzeczenia.

Postanowienie stwierdzające prawa do spadku a wymieniające udziały spadkobierców w gospodarstwie rolnym stanowi legitymację w obrocie notarialnym oraz w postępowaniu przed sądem hipotecznym. W trakcie postępowania działowego postanowienie takie powinien sąd wydać bez inicjatywy stron (art. 141 § 3 post. spadkowego).

Błędy w określeniu poszczególnych spadkobierców lub pominięcie ich, jak również nieprawidłowe ustalenie udziałów spadkowych powinny być prostowane w drodze powództwa w trybie art. 70 prawa spadkowego.

Wykazanie przesłanek warunkujących uznanie spadkobiercy za uprawnionego do dziedziczenia gospodarstwa rolnego stosownie do art. 5 powinno mieć miejsce przed sądem spadkowym w postępowaniu o stwierdzenie praw do spadku.

Ustawa nie zawiera bliższego wyjaśnienia, w jaki sposób należy wykazać przymiot spadkobiercy uprawnionego do dziedziczenia gospodarstwa rolnego. Z braku przepisów szczególnych należy stosować odpowiednie przepisy postępowania

²⁷ Art. 19.

spadkowego, a jeśli chodzi o wykazanie kwalifikacji rolniczych spadkobiercy, to tryb ten reguluje ustawa z dnia 13.7.1957 r. Zgodnie z przepisami wspomnianej ustawy kwalifikacje do prowadzenia gospodarstwa rolnego wykazuje się zaświadczeniem wydanym przez prezydium właściwej rady narodowej miejsca zamieszkania uprawnionego.

W celu potwierdzenia okoliczności, że uprawniony spadkobierca pracował w gospodarstwie spadkowym nieprzerwanie przynajmniej przez jeden rok bądź że pracował w chwili otwarcia spadku w innym gospodarstwie, należy przedstawić odpowiednie zaświadczenie właściwej rady narodowej miejsca położenia gospodarstwa (jednakże również wszelkie inne środki dowodowe przewidziane w k.p.c. są tu dopuszczalne).

Niezdolność do pracy spadkobiercy w chwili otwarcia spadku należy udokumentować odpowiednią decyzją Zakładu Ubezpieczeń Społecznych.

Wreszcie małoletni spadkobiercy powinni wylegitymować się dokumentem urodzenia, a uczniowie bądź studenci — odpowiednimi zaświadczeniami właściwych szkół.

Zgodnie z art. 45 prawa spadkowego sąd na wniosek osoby zainteresowanej stwierdza postanowieniem prawa spadkowe do spadku. Zainteresowanym jest niewątpliwie — jeśli chodzi o spadek, w skład którego wchodzi gospodarstwo rolne — również Skarb Państwa²⁸, który zatem może wszcząć postępowanie o stwierdzenie praw do spadku. W postępowaniu o stwierdzenie praw do spadku wszczętym na wniosek któregośkolwiek ze spadkobierców należy od tej chwili wyzwać jako uczestnika Skarb Państwa, jeżeli w skład spadku wchodzi gospodarstwo rolne. Skarb Państwa nie ma potrzeby wszczynania postępowania działowego, albowiem jest wyłącznym spadkobiercą ustawowym gospodarstwa rolnego z braku innych spadkobierców uprawnionych do dziedziczenia gospodarstwa rolnego. Niemniej jednak jest on uprawniony do wdrożenia postępowania działowego. Uprawnionym wnioskodawcą jest — obok prokuratora²⁹ — organ do spraw rolnych prezydium właściwej rady narodowej.

e) Przepisy szczególne

Spadkobierca, który otrzymał gospodarstwo rolne, nie może zbyć w całości lub części gruntów wchodzących w skład tego gospodarstwa w ciągu 5 lat, licząc od uprawomocnienia się postanowienia stwierdzającego prawa do spadku, a w wypadku działu — od daty uprawomocnienia się orzeczenia działowego.³⁰

Zachowanie tego terminu nie obowiązuje w razie zamiany gruntów wchodzących w skład otrzymanego gospodarstwa na inne grunty oraz w razie zbycia lub zrzeczenia się gospodarstwa na rzecz Państwa lub zbycia wchodzących w skład gospodarstwa gruntów przewidzianych na cele budowlane.

Umowy dzierżawy gospodarstwa zawarte przez spadkodawcę ze spadkobiercami wygasają z upływem roku gospodarczego, w którym nastąpiło otwarcie spadku, natomiast umowy dzierżawy zawarte z innymi osobami trzecimi wygasają na warunkach ogólnych przewidzianych w k.z.

²⁸ Art. 6.

²⁹ J. Gwiżdżomorski: *Zarys prawa spadkowego*, Warszawa 1961, str. 131.

³⁰ Art. 22.

VIII. Zakres obowiązywania ustawy

Jak już wspomniano, przepisy ustawy dotyczą nie tylko gospodarstw położonych na terenie gromad, ale również gospodarstw znajdujących się w granicach miast i osiedli.³¹ W tych warunkach należy obecnie, przy ustalaniu łącznej powierzchni nabywanych gruntów, uwzględniać wszystkie grunty nabywcy niezależnie od miejsca ich położenia.

Również wykazanie przez nabywcę kwalifikacji rolniczych obowiązuje w razie nabycia gospodarstwa rolnego położonego poza terenem gromady.

Ustawa nie obowiązuje w razie zbycia całego gospodarstwa lub części ułamkowej. Jeżeli zachodzi wypadek zbycia całego gospodarstwa, notariusz powinien odebrać od zbywcy stosowne oświadczenie, żądając jednocześnie złożenia odpowiedniego zaświadczenia władz rolnych.

Ustawa weszła w życie, jak wiadomo, z dniem 5 lipca 1963 r., przy czym jej przepisy stosuje się także do spadków otwartych przed dniem wejścia w życie ustawy.

Wyjątkowo nie należy stosować przepisów ustawy, jeżeli otwarcie spadku nastąpiło przed 5 lipca 1963 r. w odniesieniu do wypadków enumeratywnie wyliczonych w ustawie.

Prawo dziedziczenia gospodarstwa rolnego w razie otwarcia spadku przed 5 lipca 1963 r. zachowują:

- a) spadkobiercy, którzy w drodze faktycznych (nie formalnych) działań spadkowych otrzymali w posiadanie gospodarstwo rolne lub jego część; posiadanie należy rozumieć według zasad prawa rzeczowego; dopuszczalne jest wykonywanie posiadania za pośrednictwem osób trzecich;
  - b) spadkobiercy, którzy bezpośrednio przed dniem wejścia w życie ustawy pracowali w tym gospodarstwie przynajmniej przez jeden rok;
  - c) spadkobiercy, którzy prowadzili w chwili otwarcia spadku inne indywidualne gospodarstwo rolne albo pracowali w gospodarstwie rolnym współmałżonka lub jego rodziców,
  - d) spadkobiercy, którzy w chwili otwarcia spadku są małoletnimi albo uczniami pobierającymi naukę zawodu lub uczęszczającymi do szkół średnich albo studentami szkół wyższych,
  - e) spadkobiercy, którzy w chwili otwarcia spadku są trwale niezdolni do pracy.
- f) W braku spadkobierców wymienionych pod a) i b), prawo dziedziczenia gospodarstwa rolnego zachowuje także ten z pozostałych spadkobierców, który ma dostateczne kwalifikacje do prowadzenia gospodarstwa rolnego i oświadczy w Państwowym Biurze Notarialnym albo w sądzie spadku, nie później jednak niż w ciągu 6 miesięcy od dnia wejścia w życie ustawy, gotowość prowadzenia gospodarstwa spadkowego.

Na podkreślenie zasługuje wyłączenie spadkobiercy, który pracował przed otwarciem spadku w gospodarstwie spadkowym przynajmniej przez 1 rok, jeżeli bezpośrednio przed 5 lipca 1963 r. nie pracował w gospodarstwie przynajmniej przez jeden rok.

³¹ Art. 4.

Poza spadkobiercami wyżej wymienionymi prawo dziedziczenia gospodarstwa rolnego zachowują nabywcy udziałów w spadku zbywanych przez spadkobierców przed dniem 5 lipca 1963 roku. Nabywca udziału zachowuje prawo do tego udziału bez względu na to, czy zbywca udziału należy do kręgu spadkobierców, którzy zachowują prawo do dziedziczenia. Ustawa, wbrew zasadzie art. 167 § 3 prawa spadkowego, przyznaje nabywcy udziału więcej praw niż zbywcy (spadkobiercy).

Spadkobiercy wyliczeni pod lit. od a) do f) oraz nabywcy udziałów spadkowych mają również prawo do otrzymania gospodarstwa rolnego lub jego części w drodze działów spadkowych. Liczba spadkobierców uprawnionych do otrzymania gospodarstwa lub jego części w drodze działu spadku, wymieniona w art. 7, zostaje powiększona, ale ustawa nie podaje uzupełnionej kolejności uprawnionych do otrzymania gospodarstwa.

Spadkobiercom wymienionym pod a) i b), którym w drodze działów spadkowych nie zostanie przydzielone gospodarstwo, przysługują spłaty na zasadach określonych w art. 8 i 9 (była już o tym mowa pod pkt VII, lit. b).

Także nabywcom udziałów spadkowych, którzy nabyli udziały przed 5 lipca 1963 r., jeżeli nie otrzymają gospodarstwa rolnego w wyniku działu spadku, przysługują spłaty określone w art. 8.

Reszta spadkobierców wyliczonych pod lit. od c) do f) a pominiętych przy dziale spadkowym otrzymuje spłaty na zasadach przewidzianych dla uprawnionych do dziedziczenia gospodarstwa rolnego według art. 5.

Ustawa akceptuje przeprowadzone działy spadkowe, z tym jednak zastrzeżeniem, że spadkobiercy, którym w myśl ustawy spłaty nie przysługują, nie mogą dochodzić reszty nie uiszczonych spłat. Jeżeli egzekucja już się toczy, należy zastosować przepis art. 573 k.p.c., a jeśli egzekucja nie została jeszcze wszczęta, należy wnieść pozew o ustalenie (art. 3 k.p.c.), iż obowiązek spłaty wygaś. W razie nadania wyrokowi klauzuli wykonalności po 5.7.1963 r. stronom przysługuje zażalenie na postanowienie sądu o nadaniu klauzuli w trybie art. 545 k.p.c.

IX. Zmiany podatkowe

Zarządzeniem Min. Finansów z dnia 29 lipca 1963 r. wprowadzone zostały zmiany przewidujące całkowite lub częściowe zwolnienie nabycia niektórych praw majątkowych od podatku od nabycia praw majątkowych.³²

W myśl powołanego zarządzenia zwalnia się od podatku od nabycia praw majątkowych nabycie gospodarstw rolnych lub ich części położonych na obszarze gromad lub osiedli:

- a) w drodze spadku, jeżeli wszystkie grunty spadkodawcy odziedziczył bądź w wyniku działu spadku otrzymał jeden spadkobierca będący rolnikiem. Zarządzenie nie podaje, w jaki sposób spadkobierca powinien się wylegitymować kwalifikacjami rolnika,
- b) w drodze spadku otwartego po dniu 5 lipca 1963 r., jeżeli grunty spadkodawcy dziedziczy więcej niż jeden spadkobierca, ale dział spadku zgodnie z przepisami ustawy przeprowadzony zostanie najdalej w ciągu 2 lat od dnia otwarcia spadku,

³² Monitor Polski Nr 60, poz. 309.

- c) w drodze darowizny lub umowy o dożywocie, jeżeli nabywcą jest osoba, która w chwili nabycia byłaby uprawniona do dziedziczenia po zbywcy na podstawie ustawy, i albo wszystkie grunty zbywcy przechodzą na jednego nabywcę, albo w wyniku zbycia nastąpił podział gospodarstwa zgodny z przepisami ustawy. Okoliczność, że dana osoba byłaby uprawniona do dziedziczenia po zbywcy, stwierdza dla celów podatkowych właściwy organ finansowy,
- d) w drodze zamiany gruntów między rolnikami, jeżeli różnica wartości zamienionych gruntów nie przekracza 20% wartości tańszego gruntu; jeśli różnica wartości przekracza tę granicę, opodatkowuje się całą nadwyżkę wartości,
- e) gdy nabywcą jest Państwo, nabycie zaś nastąpiło po cenach wywłaszczeniowych.

Obniża się stopę procentową podatku i ustala ją na 3% przy nabyciu gospodarstwa rolnego w drodze kupna — niezależnie od miejsca jego położenia (również w mieście) — jeżeli nabywcą jest jedna osoba lub małżonkowie, a przedmiotem nabycia są wszystkie grunty, które w chwili nabycia były objęte wspólną gospodarką w rozumieniu przepisów o podatku gruntowym bez względu na to, czy stanowiły własność jednej czy więcej osób. Zarządzenie wprowadza nadto zmiany, jeśli chodzi o nabycie własności gospodarstwa rolnego przez zasiedzenie, przy czym zmiana ta wchodzi w życie w stosunku do gospodarstw rolnych położonych w gromadzie lub osiedlu, jeżeli wniosek o stwierdzenie nabycia własności gruntów przez zasiedzenie złożony zostanie w sądzie po dniu 31 grudnia 1963 r.³³

Jeżeli wniosek o nabycie własności gospodarstwa przez zasiedzenie złożony zostanie w sądzie do dnia 31 grudnia 1963 r., opodatkowanie nabycia własności — niezależnie od miejsca położenia gospodarstwa (gromada — osiedle — miasto) — podlega w dalszym ciągu postanowieniom zarządzenia Ministra Finansów z 25.2.1960 roku.³⁴

Zarządzenie przedłuża też zniżkę podatkową do dnia 31 grudnia 1965 r. w razie kilku kolejnych przejść praw majątkowych w drodze spadku, poddając opodatkowaniu tylko ostatnie nabycie.

Zarządzenie wprowadza ponadto zmiany co do zaszeregowania spadkobierców do poszczególnej klasy podatkowej zakładając, że jeśli chodzi o przysposobionego, pasierba, zięcia lub synową zbywcy, to przy nieodpłatnym nabyciu praw majątkowych osoby te zalicza się do kategorii I klasy podatkowej (art. 16 dekretu o podatku od nabycia praw majątkowych).

Artykuł niniejszy stanowi usystematyzowanie zagadnień uregulowanych w ustawie, a nadto ma na celu zwrócenie uwagi na problemy, z jakimi spotka się praktyka w najbliższym czasie.

Ustawa będzie niewątpliwie wymagać dokładnego omówienia jej poszczególnych działów, a w szczególności odrębnego prawa spadkowego gospodarstw rolnych.

³³ Art. 16 dekretu o podatku od nabycia praw majątkowych — III klasa podatkowa.

³⁴ Monitor Polski Nr 16, poz. 78 (zmiana: Mon. Pol. z 1962 r. Nr 44, poz. 205).